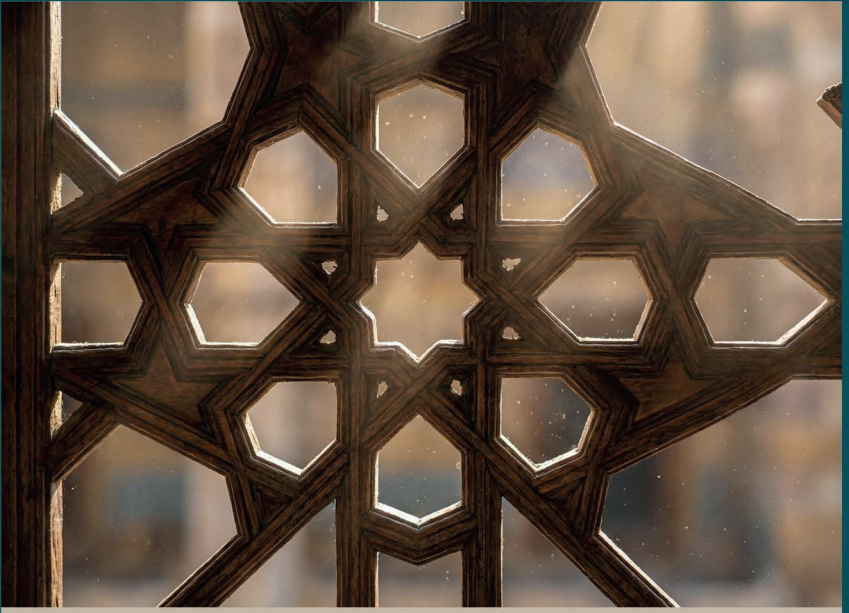

TÜRK İSLAM ŞİİRİNDE DOLAYLILIK

EDİMBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM

HATİCE COŞKUN

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2025, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 474
Edebiyat: 258

ISBN 978-625-5905-84-0
Sertifika No: 52315

Baskı Tarihi: İstanbul, 2025

Yazar: Hatice Coşkun

Kitap Editörü: İsmet İpek

Dizi Editörü: Furkan Öztürk

Yayın Yönetmeni: İrfan Güngörür

Baskı Hazırlık: DBY Ajans

Baskı/Cilt:
Birlik Baskı Ozalit San. Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 52846)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Türk İslam Şiirinde Dolaylılık: Edimbilimsel Bir Yaklaşım
Yazar: Hatice Coşkun (Dr. Öğr. Üyesi) ; Editör: İsmet İpek (Dr.)
İstanbul : DBY Yayınları, 2025.
160 s. ; 13,5 x 21,0 cm ____ (DBY Yayınları ; No. 474)
ISBN 978-625-5905-84-0
1- Edebiyat 2- Türk İslam Şiiri 3- Dilbilim

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Çağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr
Tel.: +90 212 526 98 06

İçindekiler

Ön Söz	9
1. Giriş: Türk İslam Şiirine Edimbilimsel Bir Yaklaşımın Kapsamı	13
1.1. Anlambilimsel ve Edimbilimsel Kavramlarda Sınırlar	22
1.2. Dolaylılığın Kavramsal Sınırları	27
2. Anlamda Dolaylılık	31
2.1. Sezdirim ve Dolaylılık	31
2.2. Çıkarım ve Dolaylılık	35
2.3. Bağın Kuramı ve Dolaylılık	38
2.3.1. Zihinde Anlamlandırma Aşamaları	43
2.3.2. Betimleyici Kullanım ve Tırnak İçi Kullanım	51
3. Şiir Dili ve Dolaylılık	55
3.1. Benzerlik İlişkileri	60
3.1.1. Aynılık ve Yaklaşıklık	60
3.1.2. Benzetme (Teşbih)	62
3.1.3. İstiare (Metafor, Eğretileme, Deyim Aktarması)	63
3.1.4. Temel Anlam ve Yan Anlam	67
3.1.5. Tasarımlar	71
3.1.6. Duygu Değeri	72
3.1.7. Uzak Çağrışımlar	73

3.1.8. Alışılmamış Bağdaştırmalar	75
3.1.9. İmge (İmaj)	77
3.1.10. Metafor	82
3.2. Şiir Dilinde Dolaylılık ve Zayıf Sezdirim	87
3.3. Şiir Dilinde Dolaylılığın Algısal Etkileri	91
4. İslam Düşünce ve Şiir Geleneğinde Dolaylılık ve Bilişsellik	97
4.1. Aristoteles'in Poetika'sı	100
4.2. İbn Sînâ'nın Poetika-Şiir'i	103
4.3. Abdulkâhîr el-Cürcânî'nin Delâilü'l-İ'câz'ı	110
5. Türk İslam Şiirinde Mazmun, Tasavvuf ve Dolaylılık Dizgesi	115
6. Türk İslam Şiirinden Örnekler	123
Sonuç	147
Kaynakça	155

Ön Söz

*Her ben, dolaylı bir şekilde seni anlatıştır senden yakınıştır.
Çünkü benim yerim seninle onun arasındadır.
Ve o değildir bana yakın olan sensin.
Ben ben olsam dilbilgisi kitaplarındaki tekil şahıs zamirlerini
Şu sıraya göre düzenlerdim
Sen, ben, o!
Başta sen gelir, çünkü ben diye bir şey yok
Sen olmadıkça,
Her ben, ben'liğini sen'le anlar.* (Behçet Necatigil)¹

Bu çalışmanın odağında yer alan dolaylı anlatımın Türk İslam şiirindeki yeri, ancak böyle ifade edilebilirdi. Türk İslam şiirinin bin yıllık birikiminden beslenen şairin bu ifadeleri, aslında düz yazı olan *Ben* başlıklı bir metninden alınarak *Sen, ben, o* başlıklı bir şiire dönüşmüş ve internet ortamındaki çeşitli şiir sayfaları aracılığıyla yayılmıştır. Necatigil'in zengin çağrışım ve sezdirimlerle örülü şiirsel anlatımı belki düz yazı şeklinde edebî bir ürünün şiir şeklinde yayılmasının altında yatan sebep olmuştur. Söz konusu metne bakıldığında aslında yazının devamında da aynı şiirsellik hâkim olduğu görülür:

“Her ben, dolaylı bir şekilde seni anlatıştır senden yakınıştır. Çünkü benim yerim seninle onun arasındadır ve o değildir bana yakın olan,

¹ Behçet Necatigil, *Bile/Yazık*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997), 38-39, 107.

sensin. Ben ben olsam dilbilgisi kitaplarındaki tekil şahıs zamirlerini şu sıraya göre düzenlerdim: Sen, ben, ol.. Başta sen gelir, çünkü ben diye bir şey yok, sen olmadıkça. Her ben, benliğini sen' le anlar... Fuzûlî sormuştu: *Ger ben ben isem nesin sen ey yâr?* Şu demekti: Ben nasıl olur da ben kalabilirim sen varken... 'Ben sen yokuz biz varız' ancak Epika ülkesinde geçer. Lirikâ'da ise ben biz yokuz, sen varsın demek doğru. Bütün şiir sen üzerine kurulu: Aşklar, ayrılıklar, acılar hep bir sen'in yüzünden, güzellemler, ağtlar."²

"Sen", "ben" ve "o" sözcükleri dilbilgisinde şahıs zamiri işleviyle birer varlığı temsil ederler. Bu bağlamda İslam inancının varlık tasavvurundaki derin anlamlar, çağrışımlara tutunarak kendini hatırlatır. "Sen"den ayrılığı anlatırken, ayrılık acısından yakınışları dile getiren "ben", Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'sinde ney iken, Ahmed-i Dâî'nin dizelerinde çeng, Kaygusuz Abdal'ın *Dolab Kasidesi*'nde su dolabı olurur:

Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor, ayrılıkları (nasıl) anlatıyor?

(Mevlânâ, 1)³

Her sanatın kendine has malzemesi vardır. Şiirin malzemesini oluşturan sözcükler, ifadeler ve çeşitli anlatım biçimleri dilin ürünleridir. Arapça "sezmek, bilmek" anlamına gelen *şîr* sözcüğünün biliş ve sezgi yönü bu sanatın, birçok köklü kültürde olduğu gibi, İslam kültüründe de mukaddes kabul edilmesiyle bağlantılıdır.⁴ Bununla birlikte aynı dil unsurlarından oluşmakla birlikte şiir dilini günlük dil-den ayıran özellikler dilbilimciler ve şairlerce incelenmiş ve üzerine eserler ve makaleler yazılmıştır. Dilin bilimi olan dilbilim bu bakımdan şiir dilini incelemeyi de ilgilendiği alanlardan saymıştır.

² Necatigil, *Bile/Yazdı*, 38-39, 107.

³ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî (Giriş - Çeviri)*, çev. Derya Örs – Hicabi Kurlangıç, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 33.

⁴ Cihan Okuyucu, *Divan Edebiyatı Estetiği*, 6. Basım (İstanbul: Kapı Yayınları, 2015), 66.

Şiirsel dile özgü metafor, istiare, imge gibi anlatım yollarını oluşturan dolaylı yapı, dilbilim alanlarından edimbilimin temel konuları arasında gelir. Buna göre Türk İslam şiirinde dolaylılık dizgesi, şairin sezdirerek algıya sunduğu, okuyanın/dinleyenin ise akıl yürüterek çıkarıma dönüştürdüğü bir anlamlandırma sürecidir. Dolaylılığı meydana getiren bilişsel ve duygusal unsurlar gerek belâgat gerek şiir bilimi (poetika) incelemelerinde, söz sanatları ya da metinbilimsel yöntemler çerçevesinde incelendiği gibi felsefenin de konusu olmuştur.

11. yüzyılda İslam şiirine şekil veren İslam düşüncesinin belâgat ve felsefe alanında kurucu metinlerini kaleme alan edip ve düşünürlerin dolaylılığa dair tespitleri belâgat ve şiir ilmi/poetika çerçevesinde günümüze kadar ulaşmıştır. *Şeyhül-belâğâ* (belâgat ilminin ustası) olarak anılan Abdulkâhîr el-Cürcânî'nin aynı zamanda dile dair gözlem ve tespitlerindeki hem edebî hem dilbilimsel bakışın derinliği, *imâmu'n-nubât* (büyük dil bilgini) namıyla bilinmesini açıklar niteliktedir. Cürcânî'nin, belâgatte dolaylılığa dayanan yapıların anlamlandırılmasında, akıl yürütme ve çıkarıma dair değerlendirmeleri, bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan bilişsel yaklaşıma ilham olan kaynaklar arasındadır.

Yine 11. yüzyılda İbn Sînâ şiir ve metafora dair edebiyat kuramları için kurucu bir metin olan Aristoteles'in *Poetika*'sını yorumlarken şerhi aşan geniş ufkuyla günümüze kadar ışık tutmuştur. Bu bağlamda düşünür, herkesçe bilinen doğrunun muhatap için artık tazelikten ve gündemden düşerken taklit gibi dolaylı bir yolla sunulan doğrunun ise ilgi ve hayret uyandırdığını belirtir. İlgiyi uyandıran bu durumu, insanların aktarılan bir doğruyu tasdik etmektense hayalde canlandırarak anlamlandırmaya daha meyilli olmasına bağlar.

Elinizdeki çalışmada dolaylılık, edimbilimsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Edimbilim, özellikle anlambilimle yakın ilişki içindedir. Ancak, anlambilim daha çok dilsel ifadelerin sözlük anlamlarıyla ilgilenirken edimbilim bu ifadelerin bağlama göre kazandığı anlamları inceler. Bu nedenle edimbilim dilin toplumsal işlevlerini, konuşan ve

Kaynakça

- Abdulkâhir el-Cürcânî. *Delâilü'l-İ'câz*. çev. Osman Güman. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.
- Ahmed-i Yesevî. *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*. haz. Kemal Eraslan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.
- Aksan, Doğan. *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2021.
- _____. “Şiir Dili”. *Dil ve Edebiyat Dergisi* 2/1 (2005), 1-13.
- _____. *Her Yönüyle Dil 3*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1982.
- Akün, Ömer F. “Divan Edebiyatı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/389-427. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Akkuş, Yasemin “Klasik Türk Şiirinde Kâğıt (Kâğıttan Hayaller)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 33, 2015, 165-206.
- Alvan, Türkan. *Benim Adım Dertli Dolap*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2021.
- Aristoteles. *Poetika -Şiir Sanatı Üzerine-*. çev. Ari Çokona –Ömer Aygün. 4. Basım (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Austin, J. L. *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press, 1962.
- Ayvazoğlu, Beşir. *Ayık Estetiği*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1993.
- Bâkî. *Bâkî Divânı*. haz. Sabahattin Küçük, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, 83, Erişim 10 Eylül 2025. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78361/baki-divani.html>
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. 2. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1986.
- Bayat, Nihat. “Şiirde Anlatım ve İçeriğin Dilbilimsel Boyutları” *Folklor Edebiyat*, 16/61, (2010), 157-168.
- Bilgegil, M. Kaya. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri Belâgat*. 2. Basım, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.

- Bußmann, Hadumod. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. 3. Auflage, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 2002.
- Clauson, Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Oxford University Press, 1972.
- Cebecioglu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. 6. Basım, İstanbul: Otto Yayınevi, 2014.
- Ceylan, Ömür. “Şi’r-i Kadîmîn Rüzgârıyla (Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı)”. *Çankırı Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2008), 137-140.
- Coşkun, Hatice. “Almanya’da Klasik Osmanlı Şiiri Çalışmaları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/9, 2007, 589-600.
- Coşkun, Hatice. “Divan Şiirinde Kısas-ı Enbiya Mazmunları”. *Kur’an ve Tarih*. ed. Bedrettin Basuguy vd. 231-243. Ankara: Kitabe Yayınları, 2023.
- Coşkun, Menderes. *Sözüm Biryüü Edebi Sanatlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Çetinkaya, Ülkü. “Şiirde Anlam Kapalılığı Bağlamında Fehim-i Kadîm’in Bir Gazeli Üzerine Değerlendirmeler” *Gazi Türkiyat*, Bahar 16 (2015), 71-96.
- Çınar, Bekir. “Teşbih Sanatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım” *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 5/1 Mart (2008), 129-142.
- Demirel, Şener. “Mazmun Üzerine Bir Değerlendirme”. *Bilgi* 21 (2002), 117-142.
- Demirel, Şener. “Mazmundan İmgeye Bir Yolculuk”. *A.Ü. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 2 (2007), 138-151.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları, 1997.
- Doğan, Gürkan. “Anlamda Dolaylılık”. *Dil Araştırmaları* 6 (1995), 138-151.
- . “Şiir Dili, Bağını ve Zayıf Sezdirimler”. *Bilgi* 64, Kış (2013), 123-150.
- . *Anlam ve Bağını*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2022.
- Durmuş, İsmail - Pala, İskender. “İstiâre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/315-318. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Eker, Süer. “Kutadgu Bilig’de (teñri ‘azze ve celle öğdisin ayur) Türkçe İslami Terimlerin Kaynakları Üzerine”. *Bilgi (Yaz./2006)*, 38/103-122.
- el-Hakîm, Suâd. *İbnü’l Arabî Sözlüğü*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Alfa, 2017.
- Ercilasun, A. Bican. *Dîvânü Lügâtî’l-Türk’teki Şiirler ve Atasözleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2020.
- Erlich, Victor. *Russian Formalism: History – Doctrine*. 4th edition. The Hague, The Netherlands: Mouton Publishers, 1980.
- Evin, Sema. *Behçet Necatigil’in Şiirlerinin Söz-Eylem Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Fazhoğlu, İhsan. *İşk imiş her ne var Âlem’de ilim bir kâl ü kâl imiş ancak. Fuzûlî ne demek istedi? 2*. Basım. İstanbul: Klasik, 2011.
- Fuzûlî. *Fuzûlî Dîvânı (İnceleme, Tenkidli Metin)*. haz. Abdulkakim Kılınç, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.

- . *Leylâ ve Mecnûn*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, Erişim 15 Aralık 2025. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10680,metinpdf.pdf?0>
- Glück, Helmut. *Metzler Lexikon Sprache*. 3. Auflage. Stuttgart –Weimar: Verlag J. B. Metzler, 2005.
- Göksel, Aslı –Kerslake, Celia. *Turkish A Comprehensive Grammar*. London and New York: Routledge, 2005.
- Göksel, Nil. *Umberto Eco’da Yorumlamanın Sınırları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mesnevî ve Şerhi*. 3. Baskı, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Grice, H. Paul. “Logic and conversation”. Peter Cole –Jerry L. Morgan (eds.), *Syntax and Semantics* içinde. Vol. 3, New York: Academic Press, (1975), 41-58.
- Grünberg, Teo vd. *Mantuk Terimleri Sözlüğü*. 3. Basım, Ankara: METU Press, 2003.
- Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 11 Ağustos 2025. <https://sozluk.gov.tr>
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah. “Abdu’l-kâhîr el-Cürcânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1988, 1/247-248.
- Harmancı, M. Esat. “Mazmunun Yolculuğu”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 27, İstanbul (2012), 125-142.
- Harmancı, M. Esat vd. *Mazmundan Poetikaya*, Kocaeli: İKSAD Global Yayıncılık, 2020.
- Harmancı, Mehmet. *İslam Felsefesinde Metaforik Üslup*. Ankara: Hece Yayınları, 2012.
- İbn Menzur, *Lisânul-Arab*, Erişim 10 Ekim 2025. <https://archive.org/details/lisan.al.arab/lisan.al.arab.13/page/n257/mode/2up>
- İbn Sînâ, *Kitâbu’ş-Şifâ Poetika-Şiir-Şiir Sanatı Üzerine*. Neşir, Çeviri ve İnceleme: Ferruh Özpilavcı. 1. Basım, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2020.
- İmer, Kamile vd. *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- İnce, N. Nihal. “Zımnî Teşbihi Belirlemede Kullanılacak Bir Çözümleme Önerisi: Grice’in İlgi İlkesi” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/2 (Eylül 2024), 731-750.
- İpekten, Haluk. “Divan Şiirinde Mazmunlar”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (1993), 9-13.
- Jacob, Georg. *Sultan Soliman des Grossen. Divan*. Berlin: Mayer & Müller, 1903.
- . *Der Divan Sultan Mehmed des Zweiten des Eroberers von Konstantinopel zum ersten Male nach der Upsaler Handschrift*. Berlin: Mayer & Müller, 1904.
- Jakobson, Roman. “Closing Statements” *Linguistics and Poetics: Style in Language*. Massachusetts (1960), 350-387.
- Karamanoğlu, Kemal. *Modernliğin Gölgesinde Divan Şiiri*. Konya: Palet Yayınları, 2015.

- Kaşgarlı Mahmud. *Dîvânı Lügati'l-Türk*. çev. Mustafa S. Kaçalin. dizini haz. Mehmet Ölmez. 2. Baskı. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2025.
- Kaya, Mahmut. "Aristo". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, 3/375-378.
- Keklik, Nihat. *Felsefede Metafor*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990.
- Keleş, Reyhan. *Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2016.
- Keleş, Reyhan vd. *Türk İslam Edebiyatı*. Erzurum: Zafer Yayınevi, 2022.
- Kemikli, Bilal. *Türk İslam Edebiyatı Giriş*. Bursa: Emin Yayınları, 2017.
- _____. *Dost İlinden Gelen Ses. Tasavvuf Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017.
- Kerimoğlu, Caner. *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi, 2019.
- Kılıç, Hulusi. "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1992), 5/380-383.
- Kılıç, M. Erol. *Süfî ve Şiir*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Koç, Turan. *İslam Estetiği*. 8. Basım. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Kubbealtı Lügati*. Erişim 23 Ağustos 2025. <https://lugatim.com/s/ima>
- Kur'an Yolu Meali*. Erişim 15 Ekim 2025. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Lakoff, George – Johnson, Mark. *Metaforlar/Hayat, Anlam ve Dil (Metaphors We Live By)*. çev. Gürkan Yavuz Demir, 2. Baskı, İstanbul: İthaki, 2015.
- Levent, Agah Sırrı. *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Meşhurlar*. 4. Basım. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1984.
- Levinson, S. Curtis. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Madame de Staël. *Edebiyata Dair*. çev. Safiye Hatay – Vahdi Hatay. 4. Baskı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Mengi, Mine. "Mazmun Üzerine Düşünceler", *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, (2000), 45-61. Erişim 08 Eylül 2025. <https://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/4.php>
- _____. "Divan Şiir Dilindeki Mana, Mazmun, Nükte Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme" *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, (2000), 30-44. Erişim 08 Eylül 2025. <https://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/3.php>
- _____. "Divan Şiirinin Soyutluğu Üzerine". Erişim 08 Eylül 2025 <https://www.mehmeteminturkyilmaz.com.tr/i/936/divan-siirinin-soyutlugu-uzerine/-prof-dr-mine-mengi/>
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. *Mesnevî-i Ma'nevî (Giriş - Çeviri)*, çev. Derya Örs – Hicabi Kırılancı. İstanbul: İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.

- Mütercim Âsım Efendi. *El-Okyanûsü'l-Basî' fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhîr. Kâmûsü'l-Muhîr Tercümesi*. haz. Mustafa Koç – Eyyüp Tannıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Necatigil, Behçet. *Bile/Yazdı Poetika*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.
- Nesîmî. *Nesîmî Dîvânı*. haz. Hüseyin Ayan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- Okuyucu, Cihan. *Divan Edebiyatı Estetiği*. 6. Basım. İstanbul: Kapı Yayınları, 2015.
- Onay, A. Talat. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. İstanbul: MEB Yayınları, 1996.
- Özel, İsmet. *Şiir Okuma Kılavuzu*. İstanbul: Oğlak Yayınları, 1994.
- Özsoy, Sumru vd. *Genel Dilbilim-2*. ed. Sumru Özsoy – Zeynep Erk Emeksiz. Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- _____. "Mazmunun Mazmunu". *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. haz. Mehmet Kalpaklı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, 399-402.
- _____. "Nasihatnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, 32/409-410.
- Pekolcay, Necla. *İslami Türk Edebiyatı Tedkik Metodlarının Genel Esasları ve Mazmun Anahatları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.
- Piltin Ufuk, Şahru – Tashmurad, Shejaudidin. "Metafor Konulu Makalelerin Açıklamalı Kaynakçası (1): Kuramsal Çalışmalar, Eski Türk Dili ve Çağdaş Türk Lehçeleri", *Türk Halk Biliminde İleri Araştırmalar* (Aralık 2024), 28-50.
- _____. "Metafor Konulu Makalelerin Açıklamalı Kaynakçası (3): Türk Halk Bilimi" *Türk Halk Biliminde İleri Araştırmalar* Aralık (2024), 51-67.
- _____. "Metafor Konulu Makalelerin Açıklamalı Kaynakçası (4): Eski Türk Edebiyatı" *Yeni Türk Edebiyatında İleri Araştırmalar* Aralık (2024), 64-88.
- _____. "Metafor Konulu Makalelerin Açıklamalı Kaynakçası (5): Yeni Türk Edebiyatı", *Yeni Türk Edebiyatında İleri Araştırmalar* Aralık (2024), 88-105.
- Punter, David. *Metafor*. İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2024.
- Redhause Sözlüğü Türkçe-İngilizce*. İstanbul: SEV Matbaacılık, 2003.
- Saraç, M. A. Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2014.
- Saruhan, Müfit Selim. *İslam Düşüncesinde İstiare (Metafor)*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.
- Schimmel, Annemarie. *Türkische Gedichte vom XIII. Jahrhundert bis in unsere Zeit*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973.
- Searle, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
- Sperber, Dan – Wilson, Deirdre. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford UK - Cambridge, USA: Blackwell, 1986/1995.

- Šklovskij, Viktor: “Die Kunst als Verfahren”. In: *Russischer Formalismus. Texte zur allgemeinen Literaturtheorie und zur Theorie der Prosa*. ed. Jurij Striedter. 4. Auflage. München: Fink, (1988), 4-35.
- Striedter, Jurij. *Russischer Formalismus. Texte zur allgemeinen Literaturtheorie und zur Theorie der Prosa*. 4. Auflage. München: Fink, 1988.
- Şener, H. İbrahim - Alim Yıldız. *Türk İslam Edebiyatı*. 9. Baskı İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.
- Şenödeyici, Özer. *El-Maẓmûn Beyitlerin Ardındaki Gizem*. İstanbul: Kut Yay., 1. Basım, 2020.
- Şentürk, A. Atillâ. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. 4. İstanbul: OSEDAM, DBY Yayınları, 2020.
- Şimşek, Selami. *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Dîvânı Tenkitli Metin*. İstanbul: H Yayınları, 2008.
- Tekin, Talat. “Karahanlı Dönemi Türk Şiiri”. *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı* 1. 409 (1986), 81-157.
- Timurtaş, Faruk K. *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*. 3. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993.
- Topuzoğlu, Tefik Rüştü, “Recez”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/509-510. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 2. Basım, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2016.
- Uzun, Mustafa İ. “Temsil” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (2011), 40/435-436.
- Üstüner, Kaplan. *Dîvan Şiirinde Tasavvuf*. 1. Basım, Ankara: Birleşik Yayınları, 2007.
- Vankulu Lügatı*. Erişim 23 Ağustos 2025. <https://kamus.yek.gov.tr/>
- Varışoğlu, M. Celâl. *18. Yüzyıl Dîvan Şiirinde İstiare, Mecaz ve Mazmun Kavramları ve Yüzyılın Şiirine Genel Bakış*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Wellek, René – Warren, Austin. *Edebiyat Biliminin Temelleri*. çev. A. Edip Uysal. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Yurdagör, Metin. “Muhâlefetün li’l-havâdis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, 30/402.
- Yurtsever, M. Murat. “Yûnus Emre, Niyâzî-i Mîsrî ve İsmâ’il Hakkı Bursevî’de Türk Tasavvuf Şiirine Özgü Mazmun Arayışları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/2 (2019), 693-714.
- Yule, George. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Yusuf Has Hacib. *Kutadgu Bilig*, çev. R. Rahmeti Arat. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.

TÜRK İSLAM ŞİİRİNDE DOLAYLILIK

EDİMBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM

Bu kitap Türk İslam şiirine şekil ve ruh veren dolaylı anlatımın okuyanda ve dinleyende nasıl karşılık bulduğunu anlatmaktadır. Bu karşılık, şairin açıkça söylemeden ifade ettiği bir anlamı sezip ortaya çıkaran algı ve bilişle meydana gelir. Böylece bir anlamı imâ eden şairle onu çıkarımlarıyla bulan muhatabı arasında, şiir düzleminde dolaylı bir iletişim vücut bulur. Bu iletişim, bin yıllık bir kültür mirası olan yüz binlerce dizede mazmun, metafor ve imgelere anlam veren bilişsel ve sezgisel bir iş birliğine dayanır. Söz konusu iş birliğinin tattırdığı zevk zaman ve mekânı aşır her okuyuşta ve dinleyişte yeniden ortaya çıkar. Şiir sanatındaki bu sürekli oluşum şairle okuru arasında kıymetli bir boşluğu doldurup güven veren bir anlaşmaya dönüşür. Bu çalışma dolaylılığa dayanan bir zevkin ve güvenin serüvenini, bir dilbilim disiplini olan edimbilim (pragmatik) penceresinden sunmaktadır.

Yusuf Has Hacib, Hoca Ahmed Yesevî, Yunus Emre, Mevlâna, Fuzûlî ve yüzlerce şair, doğrudan olmayan bir anlatımla, varlığın boyutlarını maddi sınırlarından kurtarıp ilâhî güzelliğin bir yansımasına dönüştürmüştür. Bu sebeple Türk İslam şiirinde dolaylılık, sadece bir anlatım özelliği değil, varlığın hakikatini anlatma ve idrak etme aracıdır.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

ISBN 978-625-5905-84-0

9 786255 905840